

Vergaderjaar 2021–2022

35 925 XVII

Vaststelling van de begrotingsstaat van Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking (XVII) voor het jaar 2022

Nr. 66

BRIEF VAN DE MINISTER VOOR BUITENLANDSE HANDEL EN ONTWIKKELINGSSAMENWERKING

Aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal

Den Haag, 20 mei 2022

In deze brief informeer ik uw Kamer over de resultaten van de Nederlandse deelname aan de wereldtentoonstelling in Dubai, de zogeheten Expo 2020 Dubai.

Oorspronkelijk zou de vijfjaarlijkse wereldtentoonstelling plaatsvinden van 20 oktober 2020 tot en met 21 april 2021. Vanwege de Corona-pandemie werd besloten tot uitstel waardoor de 35^e wereldtentoonstelling plaatsvond van 1 oktober 2021 tot en met 31 maart 2022.

Gastland Verenigde Arabische Emiraten (VAE) koos als overkoepelend thema voor deze Expo «Connecting minds, creating the future». In totaal namen 192 landen en tal van (internationale) organisaties deel aan de Expo. Zij presenteerden zich, via hun eigen paviljoen, aan in totaal ruim 23 miljoen bezoekers. De deelnemende landen en organisaties konden hun paviljoen plaatsen in één van de drie «districten» op het terrein van de Expo: «opportunity district», «mobility district» en «sustainability district». Nederlandse deelname

Het kabinet bekrachtigde in 2018 de Nederlandse deelname aan de Expo 2020 Dubai¹. Voor Nederlandse bedrijven en kennisinstellingen bood deelname een unieke mogelijkheid om kennis en kunde aan een groot internationaal publiek te presenteren.

In overleg met bedrijven, kennisinstellingen, ministeries en lokale overheden kreeg de Nederlandse inzending als centraal thema «Uniting water, energy and food». Hiermee sloot het thema aan bij de meerjarige publiek-private inzet om Nederland in de Golfregio op deze thematiek te positioneren. Met deze inzet op (dwarsverbanden tussen) schoon water,

¹ Kabinet bekrachtigt deelname Dubai EXPO 2020, aanbesteding van start | Nieuwsbericht | Rijksoverheid.nl

duurzame energie en voedselzekerheid speelt Nederland in op economische kansen in de Golfregio. Op basis van dit centrale thema werd een programmering opgesteld gericht op vooral export- en investeringskansen.

Versterking bilaterale relaties tussen de VAE en Nederland

De Golfstaten zijn relatief jonge naties en kennen grote uitdagingen op het terrein van verduurzaming van hun economieën. In de Golfregio is de VAE op dit gebied een voorloper, die met deze Expo hieraan een stevige impuls heeft gegeven. Het samenvallen van de Expo met het vijftigjarig bestaan van de VAE bood de mogelijkheid om deze inzet extra te ondersteunen. Zo hebben veel deelnemende landen, waaronder ook Nederland, op hoog niveau de Expo en de VAE bezocht.

Nederland onderhoudt goede politieke en economische banden met de VAE sinds de oprichting 50 jaar geleden. In dat kader woonden Koning Willem-Alexander en Koningin Máxima in het bijzijn van toenmalig Minister de Bruijn voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking samen met een handelsmissie de Nederlandse nationale dag bij op het Nederlands paviljoen op 3 november 2021. In november 2021 bezocht toenmalig Staatssecretaris van Economische Zaken en Klimaat Yeşilgöz de Expo. Verder bezochten Minister Harbers van Infrastructuur en Waterstaat en ik de Expo in maart 2022, ook samen met een handelsmissie. Premier Pisas van Curaçao, vergezeld door Minister Cijntje van Economische Ontwikkeling en een handelsmissie, heeft de Expo eveneens bezocht in maart 2022.

Om de bilaterale economische samenwerking te versterken hebben mijn voorganger, Minister de Bruijn en de VAE-minister Al Zeyoudi voor Buitenlandse Handel in het Nederlandse paviljoen een verklaring ondertekend voor de oprichting van een «Joint Economic Committee» (JEC). Deze JEC bestaat uit vertegenwoordigers van het bedrijfsleven, kennisinstellingen en de overheid en zal om de twee jaar bijeenkomen om te spreken over verdere economische samenwerking.

Welzijn werknemers/arbeidsomstandigheden

Bij de bouw en exploitatie van het paviljoen is scherp gelet op de arbeidsomstandigheden, de gezondheid, het welzijn en de veiligheid van de werknemers, ook van onderaannemers. De situatie op de bouwplaats werd nauwgezet gemonitord door zowel de Expo-organisatie als de Nederlandse opdrachtgever. Namens de opdrachtgever werden regelmatig inspecties uitgevoerd in de accommodatie van het bouwteam dat werkte aan het Nederlands paviljoen. Ook de Nederlandse vertegenwoordiging in Dubai was daarbij betrokken. In gesprekken met de Expo-organisatie, leveranciers en andere partijen stelde Nederland het onderwerp arbeidsomstandigheden geregeld aan de orde. Daarnaast kwamen de arbeidsomstandigheden en «worker welfare» aan bod in gesprekken met andere deelnemende landen in het zogenoemde «Expo Steering Committee». Tijdens de handelsmissies met bewindspersonen was dit eveneens onderwerp van gesprek met gesprekspartners uit de VAE. Ook bij de afbouw van het paviljoen blijft Nederland toezien op dit belangrijke thema.

Corona

De coronapandemie heeft ontegenzeggelijk grote invloed gehad op de organisatie van de Expo, op het Nederlands paviljoen en op de aldaar gehouden activiteiten. Door coronamaatregelen, zoals het houden van

fysieke afstand, moesten er limieten worden gesteld aan de aantallen deelnemers aan activiteiten. Zo kon bijvoorbeeld de business lounge van het Nederlandse paviljoen plaats bieden aan 60 personen in plaats van de voorziene capaciteit van 150 personen. De regels voor testen hadden invloed op bezoekers en de programmering.

Ook onder de uitdagende coronaomstandigheden was sprake van een duidelijke inzet vanuit het Nederlandse bedrijfsleven om de kansen die de Expo bood te kunnen blijven ontwikkelen. Om dit mogelijk te maken, werden fysieke activiteiten op de Expo vaak gecombineerd met digitale toegang voor deelnemers op afstand. Hiervoor had Nederland al in een vroeg stadium voorzieningen getroffen. In een beperkt aantal gevallen moesten activiteiten of missies worden geannuleerd. Zo kon een handelsmissie in februari geleid door Minister Staghouwer van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit vanwege de toenmalige actuele coronasituatie niet doorgaan.

Het Nederlandse Expo-paviljoen

Vanwege het tijdelijke karakter van een wereldtentoonstelling heeft Nederland ervoor gekozen het Nederlands paviljoen voor de Expo 2020 Dubai te laten ontwerpen en bouwen volgens circulaire principes en is het «sustainability district» van de Expo als locatie gekozen. Voor het paviljoen werden herbruikbare, recyclebare of biologisch afbreekbare materialen gebruikt. Met dit duurzame en circulaire concept met minimale ecologische afdruk won het Nederlands paviljoen tien internationale prijzen, waaronder die van het beste paviljoen in de categorie middelgrote paviljoens².

Het ontwerp, de bouw, onderhoud en afbouw werden eind 2018 via een aanbesteding gegund aan een consortium van V8 Architects, Expomobilia, Kossmanndejong en Witteveen+Bos.

Het paviljoen kende tal van innovaties, zoals de Sunglacier van Ap Verheggen die water uit lucht maakt, de organische zonnecellen van Marjan van Aubel, van plantaardige vezels gemaakte, lasergesneden gordijnen van bureau Belén en Mogu's vloer- en muurtegels gemaakt van de wortels van champignons, mycelium.

Het Nederlandse paviljoen vormde een biotoop in de woestijn en liet zien hoe Nederland watermanagement, duurzame energie, voedselproductie en circulariteit aan elkaar verbindt. Door middel van een proces van condensatie werd er dagelijks ruim 1.200 liter water aan de lucht onttrokken en werd er zonne-energie opgewekt. Eetbare planten en oesterzwammen groeiden in deze biotoop.

Het Nederlandse paviljoen werd, zeker tegen de corona-achtergrond, goed bezocht, bood plaats aan meer dan 125 activiteiten, kreeg veel media-aandacht en ontving vele internationale prijzen. Het paviljoen ontving

---

² Gold Winner «Best Architecture & Landscape for the medium sized self-built pavilion at the Sustainability District» (BIE Official Participant Awards); Winner «Best Innovation that Achieves Sustainability» for the vertical farm (UAE Innovates Award); Best Sustainable Construction (Big 5 Impact Awards); Best Sustainability Initiative (International Business Excellence Award 2021); Overall Winner (International Business Excellence Award 2021); Innovation & Sustainability (Architectural Digest Design Award 2021); Winner Best Interpretation of Theme, runner up «Best Sustainable Design», runner up «Best Medium Pavilion» (allen tijdens het Exhibitor Award 2022 event); Marjan van Aubel won Innovative Awards – Solar Panels (ARC) 21 Innovation Award 2021).

meer dan 950.000 bezoekers, waaronder staatshoofden, bewindspersonen en vertegenwoordigers van het internationale bedrijfsleven. Het paviljoen was een ontmoetingsplaats voor het lokaal gevestigde Nederlands bedrijfsleven en de sponsors van het paviljoen. De Europese Unie organiseerde de opening van de *EU Energy Days* en de *EU Circular Economy Days* op het Nederlandse paviljoen in aanwezigheid van de vicevoorzitter van de Europese Commissie en de Eurocommissaris voor Energie. Nederland werd daarbij vertegenwoordigd door toenmalig Staatssecretaris van Economische Zaken en Klimaat Yeşilgöz. Tot slot werden er in het paviljoen activiteiten georganiseerd met de lokale Nederlandse onderwijsinstelling in de VAE («Language One»).

Een brede en intensieve programmeringskalender

Ter ondersteuning van de kansen voor Nederland tijdens de Expo is vroegtijdig met vertegenwoordigers van het bedrijfsleven, kennisinstellingen en publieke partners samengewerkt om te komen tot een agenda («programming»). De programmering richtte zich met name op bijeenkomsten, bezoeken en digitale ontmoetingen voor de sectoren water, agrofood/tuinbouw, energie en circulaire economie en daarnaast ook op kansen voor sport, gezondheid en startups. In totaal zijn er gedurende de Expo op het Nederlandse paviljoen meer dan 125 activiteiten georganiseerd.

Samen met genoemde partners werden programma's van één of meer dagen georganiseerd waarin Nederland zijn innovatieve karakter en expertise liet zien om wereldwijde problemen op het gebied van water, energie en voedsel te helpen oplossen. Zo werden er activiteiten georganiseerd op het gebied van klimaat en biodiversiteit, circulaire economie, stedelijke en plattelandsontwikkeling, tuinbouw, water en duurzame energie. Hierdoor konden Nederlandse deelnemers zich positioneren en kansen ontwikkelen in de Golfregio en daarbuiten. Binnen de programmering zijn ook mogelijkheden gecreëerd voor het in Dubai gevestigde Nederlandse bedrijfsleven en voor bedrijven die het Nederlandse paviljoen hebben gesponsord.

Een belangrijk onderdeel van de zakelijke programmering waren de handelsmissies. Die varieerden van kleinere missies van brancheorganisaties met de nadruk op sport, gezondheid, duurzaamheid, klimaatadaptatie en voedselzekerheid tot twee grotere handelsmissies onder leiding van de bewindspersonen voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking en Infrastructuur en Waterstaat. De rapportage over de eerste grotere handelsmissie in november 2021 ging uw Kamer reeds toe als onderdeel van de halfjaarlijkse rapportage over economische missies (Kamerstuk 34 952, nr. 163). Uit deze rapportage bleek onder meer dat de deelnemers aan deze handelsmissie verwachten ruim 100 miljoen euro extra omzet te genereren. De rapportage van de tweede grotere handelsmissie in maart 2022 zal uw Kamer toegaan als onderdeel van de volgende halfjaarlijkse rapportage over economische missies.

Ook heeft Nederland, samen met de VAE en Jordanië een Water-Energy-Food Nexus Summit georganiseerd. Aan deze conferentie hebben naast Ministers van de drie gastlanden onder meer de secretaris-generaal (SG) van de OESO, de SG van de Union for the Mediterranean en vertegenwoordigers van het bedrijfsleven deelgenomen (waaronder de voorzitter van VNO-NCW). De conferentie was gestoeld op onderzoek, geleid door de universiteit van Wageningen, TNO Delft en Deltares. Uitkomst van de conferentie was een «Call to Action», waarbij het belang van solide investeringen voor een snelle transitie naar groene economische groei centraal staat. In het verlengde van de conferentie heeft de

zogenoemde Gulf Cooperation Council (GCC), het samenwerkingsverband tussen de zes Golflanden, een water, energie en voedsel-nexus evenement op het Nederlands paviljoen georganiseerd. Deze bijeenkomsten boden de mogelijkheid om Nederlandse kennis en kunde onder de aandacht van een groot publiek te brengen.

De Nederlandse deelname aan Expo werd met een serie culturele activiteiten van Nederlandse kunstenaars ondersteund. Deze, zowel permanente als tijdelijke, kunstuitingen droegen bij aan de zintuiglijke beleving van de biotoop en versterkten de boodschap van Nederland op het gebied van water, voedsel en energie. Vanwege het zeer innovatieve karakter van het Nederlandse paviljoen is bewust gekozen voor hedendaagse Nederlandse kunstenaars en kunst. De Strandbeesten van Theo Jansen die door wind worden bewogen, de installatie met het L'Essence de Mastenbroek-parfum van Birthe Leemeijer en de memento mori-klokken van Joep van Lieshout waren enkele van de kunstwerken die de boodschap van het paviljoen ondersteunden.

Tot slot is de Nederlandse inzet bij deze EXPO ondersteund door een mediastrategie via traditionele media en sociale media, zowel online als offline. Aan het Nederlandse paviljoen en de Nederlandse inzet «uniting water energy food» is door de (internationale) media gedurende de gehele EXPO-periode regelmatig aandacht besteed o.a. met meer dan 1.800 online artikelen.

Begroting

De begroting voor de Nederlandse deelname bedroeg oorspronkelijk 19,4 miljoen euro. Vanwege het uitstel van de Expo door de corona-pandemie, en de extra kosten die dit opleverde, is de begroting verhoogd tot 22,6 miljoen euro. Hiervan is in totaal bijna 18 miljoen euro aangewend voor de aanbesteding, bouw, exploitatie en ontmanteling van het Nederlandse paviljoen door de uitvoerder van het project, de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland. Daarnaast heeft het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen 500.000 euro ter beschikking gesteld voor het kunstprogramma.

Door innovatieve contractaanbesteding, een actief sponsorbeleid en door royalties verkregen inkomsten blijven naar verwachting de totale kosten voor de Nederlandse deelname aan de Expo binnen de begroting.

Conclusie deelname Dubai Expo 2020

Vanwege de kansen om Nederlandse kennis en kunde op het wereldtoneel te presenteren en de zakelijke mogelijkheden was het kabinet er veel aan gelegen om de Nederlandse Expo-deelname tot een succes te maken. Ondanks het feit dat deze Expo gepaard ging met een stevige uitdaging als gevolg van de wereldwijde Corona-pandemie kijkt het kabinet met tevredenheid terug op de resultaten van onze deelname³. Met een innovatief concept heeft Nederland zich voor een zeer breed publiek als dé samenwerkingspartner voor het ontwikkelen van duurzame oplossingen op het terrein van water, energie en voedsel weten te presenteren. Onze samenwerkingspartners aan de kant van het bedrijfsleven en kennisinstellingen hebben intensief gebruik gemaakt van de mogelijkheden van het Nederlandse paviljoen en zij zien kansen om samen met de overheid deze

³ In het kader van het leren en evalueren van de Nederlandse deelname aan dergelijke grote en langdurig evenementen zal in 2023 een onafhankelijke evaluatie van de EXPO worden uitgevoerd door de directie Internationaal Onderzoek en Beleidsevaluatie van het Ministerie van Buitenlandse Zaken.

inzet in de regio te vergroten. Daarmee kunnen de doelen van de Nederlandse deelname aan deze Expo – te weten het bevorderen van kansen op zakelijk en maatschappelijk vlak – verder worden bestendigd.

Deelname Osaka Expo 2025

De Expo Dubai is net succesvol afgerond, de volgende wereldexpo dient zich alweer aan. De ministerraad heeft vrijdag 20 mei ingestemd met de Nederlandse deelname aan de Expo van 13 april tot 13 oktober 2025 in Osaka, Japan. Deelname aan de Expo 2025 in Osaka biedt Nederland kansen op het gebied van bilateraal-politieke, economische-, culturele- en publieksdiplomatie.

Het hoofdthema van de Expo 2025 Osaka is: «Designing Future Society for Our Lives». De 2025 Expo in Osaka zal gaan over het zichtbaar vormgeven van een wereld waar grote crises rond bijvoorbeeld klimaat en gezondheid de leefbaarheid zullen bepalen. Dit zijn onderwerpen waarop het Nederlandse bedrijfsleven in Japan momenteel al actief is. Kansen in Japan en de Oost-Aziatische regio liggen onder andere op wind op zee, agri- en horticultuur, health tech & life sciences en culturele uitwisseling in het kader van 420 jaar betrekkingen met Nederland in 2025. Japan is de derde wereldeconomie en biedt volop kansen voor Nederlandse ondernemers en kennisinstellingen. Voor de Nederlandse deelname is 20 miljoen euro gereserveerd. De komende tijd wordt vanuit de overheid nauw samengewerkt met het Nederlandse bedrijfsleven, kennisinstellingen en culturele organisaties over het ontwerp en de realisatie van het paviljoen en de activiteiten rondom de Expo in Osaka.

De Minister voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking,
E.N.A.J. Schreinemacher